

Doç. Dr. Gülçin TANRIBUYURDU

Kocaeli Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kocaeli/TÜRKİYE
gulcin.tanribuyurdu@gmail.com

ORCID

Zeynep Nur KARAVAR

Kocaeli Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi
Kocaeli/TÜRKİYE
zeynepkaravar@gmail.com

ORCID

**SÜTANNELİKTEN BİLGELİĞE
UZANAN YOLDA: KLÂSİK
TÜRK ŞİİRİNDE “DÂYE
KADIN”**

ON THE ROAD FROM WET-NURSE
TO WISDOM: “DÂYE WOMAN” IN
CLASSICAL TURKISH POETRY

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 10.06.2021
Kabul Tarihi: 26.08.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.10.2021

Article Information: Research Article
Received Date: 10.06.2021
Accepted Date: 26.08.2021
Date Published: 30.10.2021

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atf/Citation

Tanrıbuyurdu, Gülçin ve Karavar, Zeynep Nur, “Sütannelikten Bilgelığe Uzanan Yolda: Klâsik Türk Şiirinde “Dâye Kadın”” *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 7, Sayı 15, Güz 2021, s. 27-42.

Tanrıbuyurdu, Gülçin and Karavar, Zeynep Nur, “On the Road From Wet-Nurse to Wisdom: “Dâye Woman” in Classical Turkish Poetry”, *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 7, Volume 15, Fall 2021, p. 27-42.

10.28981/hikmet.950821

Doç. Dr. Gülçin TANRIBUYURDU

Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep Nur KARAVAR

**SÜTANNELİKTEN BİLGELİĞE UZANAN YOLDA: KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE
“DÂYE KADIN”**

ON THE ROAD FROM WET-NURSE TO WISDOM: “DÂYE WOMAN” IN CLASSICAL
TURKISH POETRY

ÖZ

Tarihin başlangıcından bu yana dinî, mitolojik ve tarihi kaynaklarda bereket ve doğurganlık temsili üzerinden kutsallık atfedilen ve bu yönüyle yaşamı, yenilenmeyi, artışı, zenginliği temsil eden kadın aynı zamanda bilgeliğin, zarafetin, çekiciliğin ve güzelliğin simgesi olarak da addedilmiştir. Bu temsiller üzerinden gençlik, olgunluk ve yaşlılığın doğal sürecini izlemek üzere kendine özgü simgesel anlamlar barındıran çağlarının her birine özgü deneyimlediği fiziksel ve psikolojik tecrübelerle değişen, dönüşen ve dönüştüren kadın pek çok zıtlığı da aynı anda bünyesinde barındırmıştır. Aydınlik olduğu kadar karanlık, çekici olduğu kadar reddedici, yapıcı olduğu kadar da yok edici olmasının çelişkisi bütünüyle bundandır. Her daim anlatacak bir öyküsü, söylenecek bir şarkısı, verilecek bir öğüdü olan kadın hem kendi sözüyle hem de kendisi dışındaki söylencelerde kültür ürünlerindeki yerini almıştır. Bu bağlamda, kadın söz konusu olduğunda cinsiyetsiz/estetize edilmiş bir güzeli tasvir eden gazel metinlerinden ziyade zihni performansını mesneviler özelinde ortaya koyan klâsik Türk şiiri sosyal hayatın tam ortasından bir kadın görselini “dâye” kadın ile sunar ki günümüzde sütanne, bakıcı gibi adlarla anılan dâye, klâsik şiirin söz konusu ettiği kadın figürlerden biri olarak bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Doğanın ve kolektif bilincin süt verip besleyip büyütmeyi genç olana, bilgeliği olgun yahut yaşlı olana atfettiği malumdur. Bu yaklaşımla dâyenin fiziksel vasıflarının, karakter özelliklerinin, görev ve sorumluluklarının ele alındığı çalışmada bilhassa aşk mesnevilerinde kahramana psikolojik özgürlük alanı açan, öğütleriyle yol gösteren, derdine derman olan bilge kadının profili çıkarılmıştır. Göğsündeki sütüyle, teninin rengiyle, dilindeki ezgisiyle boy gösteren bu kadının kurnaz, esrarengiz ve karanlık yönlerinin ele alınması da çalışmanın kapsamı dâhilindedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, klâsik Türk şiiri, dâye, sütanne, bilge.

ABSTRACT

Since the beginning of history, the woman, who has been attributed with holiness through the representation of blessing and fertility in religious, mythological, and historical sources, and representing life, regeneration, increase, and wealth in this respect, has also been considered as the symbol of wisdom, grace, attractiveness, and beauty. Women, who changed, transformed, and convert to the physical and psychological experiences she experienced in each of her ages, which had unique symbolic meanings to follow the natural process of youth, maturity, and old age, continued her life as an entity that embodies many contrasts at the same time. Hence the paradox that she is as dark as she is light, as rejecting as she is attractive, as destructive as she is constructive. A woman who always has a story to tell, a song to sing, advice to give has taken its place in cultural products both with her own words and in other myths. In this context, when it comes to women, classical Turkish poetry, which reveals the mental performance of mesnevi rather than ghazal texts depicting a genderless/aestheticized beauty, presents a woman from the middle of social life with a “dâye” woman, which today is called a ‘dâye’ woman, who is known by names such as wet-nurse and caregiver, is the subject of this study as one of the female figures mentioned in classical poetry. With an approach by nature and collective consciousness, attributing milking, nurturing, and raising to the young, wisdom to the mature or old, in this study in which the physical characteristics, character traits, duties, and responsibilities of ‘dâye’ are discussed, a profile of the wise woman who opens up the hero’s psychological freedom area, guides with her advice, and cures his problems, especially in love masnavis has been drawn. Addressing the cunning, mysterious, and dark aspects of this woman, who shows up with the milk on her breast, the color of her skin, and the tune on her tongue, is also within the scope of this study.

Keywords: Woman, classical Turkish poetry, dâye, wet nurse, wise.

*Vadinin ruhu hiç ölmez. O kadındır, ilk annedir.
Onun kapısı, gökyüzüyle yeryüzünün köküdür.
(Laozi, Taote Ching)*

Giriş

Tarih boyunca güzelliğın, zarafetin, paylaşılmasını olmanın yanında bereketin, doğurganlığın, besleyip büyütmenin, fedakârlığın da sembolü olmuştur kadın. Onun yaratılışına ve var oluşuna ilişkin mitler, Havva’ya dair ilk ezberler, cennette yaratılmakla cennetten kovulmak arasındaki keskin çizgide kanmış mı kandırmış mıydı sorusunun cevabı üzerine söylenenler ve zaman içerisinde tecrübe de edilerek öğrenilenler göstermiştir ki sözün karşılığı “kadın” ise de özü cennettir, anadır, güneştir, topraktır.

Kadına dair ilk bilgilere tesadüf edilen dinî, mitolojik ve tarihî kaynaklarda bereket ve doğurganlık temsili üzerinden hep kutsal dişî vurgusu yapılmıştır. Bu yönüyle mitolojik sistemlerin pek çoğunda bütün canlı varlıkların anası olarak bilinen ve üretici güce sahip kutsal dişî yani mitolojik ana paradigması vardır. Bu paradigmada ateşin ve ocağın hamisi olarak anılan kadın; artışın, yaşamın, zenginliğin ve refahın kaynağıdır. Yaratılış mitlerindeki kaos-kozmos ikileminde Yer-Su, Ak Ene, Umay, Ayısıt isimli dişî varlıklar “tabiat ana” vurgusunu da besleyen doğa kültünün bir parçası (Gültepe, 2020:94-102) iken Yunan’ın Athena’sı zekanın ve bilgeliğin, Roma’nın Venüs’ü çekicilik ve güzellik odağında erotizmin temsilidir.

Kadın, varoluşun ilk anlarından beri coğrafyaya, dönemin şartlarına ve içinde bulunulan toplumun tanımlanmış kültürel kodlarına göre yaşam içerisindeki istisnai yerini korumuştur. Altay yaratılış efsanesinde Tanrı Ülgen’e yaratma emrini veren tanrıça olarak adı geçen “Ak-Ene” (Ögel, 1993:433) ile kadının hâkimiyetine ve kutsallığına vurgu yapan kültür, erken dönem destanlarında, kurt-kadın (savaşçı kadın) imajıyla (Gültepe, 2020:109) kadının gücü ve dolayısıyla mücadeleci ruhunu ortaya koyar. Diğer Türk destanlarında ve özellikle Dede Korkut’ta erkeklerle yan yana duran, ona omuz veren, at binen, kılıç kuşanan kadının “ana”lık rolü kadar sevgili ve eş olma hususundaki değeri de ifadesini bulur. Sadakatin, fedakârlığın ve en mühimi de nesillerin devamının sağlanmasında başrolde kadındır. Zira Türk dilinin ilk yazılı kaynaklarından olan Orhun Abideleri’nden başlamak üzere kadının değerine atıfta bulunan sözlü ve yazılı kültür ürünleri onun kültürümüzdeki yerini ifade etmek üzere kâfidir.

Göçebe kültürden yerleşik kültüre geçiş ve Osmanlı’ya gelindiğinde dinin de etkisiyle benimsenen ataerkil yapı, kadınlığın erkeklik tarafından biçimlendirildiği bir sistem olmasıyla (Yılmaz, 2010:193) erkeği üstün kılıp kadını geri plana itmiştir. Kadın için bir statü kaybı olarak adlandırılacak bu biçimleniş, onun hareket alanını büyük ölçüde harem olarak da adlandırılan “ev içi” ve “pencere ardı” ile sınırlamıştır. Nesillerin devamının sağlanması ve “anne” kadının çocuk üzerindeki dönüştürücü gücünün aynıyla korunması dışında, kadının toplumdaki yerinin tanımlanmasının son derece zorlaştığı bu süreç, kadına farklı özgürlük alanları tanımlamıştır. Bu noktada Julia

Pardoe'nün bütünüyle oryantalist bakış açısını yansıtan İstanbul ziyaretinden sonra kaleme aldığı ve Osmanlı kadınının harem dışında özgürleştiği yaşam alanlarından biri olan “hamam”a ilişkin satırları şöyledir: Zira gezginin satır sonuna eklediği ayrıntılar, Osmanlı kadınının bu ikinci plana itilmiş olmaktan duyduğu sancuları dile getirmesi bakımından dikkat çekicidir: “Hamam aslında Şarklı kadınların yeryüzündeki cennetidir, burada tahsilsiz ama zeki kadınlar, kapasitelerinin elverdiği ölçüde siyaseti, toplumsal ve milli meseleleri, skandalları ve bu gök kubbenin altında olup biten diğer bütün mevzuları münakaşa ederler ve ayrıca kalabalığın gürültüsü, keşmekeşi ve heyecanı içinde haremın sessiz ve tecrit edilmiş muhitinden de iyice intikam alırlar” (Pardoe, 2010: 105). Fanny Davis ise Osmanlı kadını anlatırken kadının toplumdaki yeri hususunda halktan kadınlar ile saray kadınları arasındaki farka işaret eder. Yazar, saray kadınlarının farklı kökenlerden ve inançlardan geldiğini, saraya yerleştirilmeleri ile birlikte kendi kültürlerini ve inançlarını, sarayın onlara sunduğu duyuş ve inanışlarla pekiştirdiklerini, bu sebeple de diğer kadınların sahip olduğu duyuş ve düşünüşten çok daha farklı bir benimseyişe sahip olduklarını söyler. O'na göre; halk kadını toplum içerisinde ikincilleştirilirken ve toplumdışına itilip haneye mahkûm edilirken saraydaki valide sultanlar önemli bir gücün merkezi konumuna gelebilmiş ve oldukça özgür bir yaşam sürmüşlerdir (Davis, 2009: 24).

Osmanlı toplumsal yaşamında kadın olma sorunsalı ile ilgili önemli ayraçlardan biri câriyelik¹ kurumudur. Zira bu çalışma dâhilinde söz konusu edilecek “dâye” kadınlar, bu sınıf içerisinde seçilerek saraya alınmış, yeni doğan şehzâde ve sultanların büyütülmesinde kendilerinden faydalanılmıştır. Kökeni M.Ö. 2500'lerdeki Hammurabi Yasaları'na kadar uzanan ve tüm semavî dinlerde de karşılığı olan sütannelik² Osmanlı'da da yaygın bir gelenek olarak varlığını sürdürmüştür. Kadın kimliğinin çocuk sahibi olmak ve yetiştirmek üzerinden tanımlandığı Osmanlı coğrafyasında dâye kadınlar, haremde ve padişah gözünde önemli bir yere sahip olmuş, sarayda sözü geçen kadınlar arasında yer almışlardır. Pakalın dâyeyi; çocuğa süt emzirmek için alınan câriye yahut tutulan sütnine hakkında kullanılır bir tâbir olarak tanımlarken, sözcüğün halk söyleşinde taya suretinde kullanıldığını ve aynı zamanda çocuğa bakan hizmetkâr câriye manasına da geldiğini yazmaktadır (Pakalın, 1993: 1-407). Bu bağlamda, Osmanlı'daki kökenini câriye sınıfının oluşturduğu dâyeler padişah, valide sultan, şehzâdeler ve sultanların hizmetinde bulunmuşlar, yeni doğan bir şehzâde ya da sultan için de “dadı kalfa” ve “dâye kalfa” olarak adlandırılan kadınlar tahsis edilmesi gelenek olmuştur. Saray çocuklarının eğitilmesinde ve büyütülmesinde önemli rolleri olan dâyelerin seçilmesi titizlikle gerçekleştirilmiştir. Kaynaklarda, tutulacak sütannenin sütünün çabuk kesilmemesi, birkaç ay içinde sütünün büsbütün azalmaması için ne pek ihtiyar, ne de pek genç olmamasına dikkat edildiği, çocuğa bakmanın yolunu ve çocuk

¹ Osmanlı'da harem ve câriyelik müessesesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, 1995:55-162.

² Sütanneliğin tarihi ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Hot ve Başağaoğlu, 2014: 68-74 // Semavi dinlerin sütanneliğe bakışı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz, 2020:1-25.

besleme usulünü daha iyi bileceğinden 20-30 yaş aralığındaki bu kadının daha öncesinde bir veya birkaç çocuk doğurmuş olanlardan seçildiği bildirilmektedir (Tekir, 2019:851). Abdülaziz Bey ise *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri* adlı eserinin “Sütnine veya Taye ve Dadı Tedarik Edilmesi” başlığını taşıyan bölümde dâyelerin seçimi konusunda şu ayrıntıları da paylaşmaktadır: “Tayenin tedariki için etrafa ve esircilere böyle bir câriyeye ihtiyaç olduğu bildirilir. Getirilenlerden yaş ve şahsı uygun görülenler birçok hekime gösterilir; vücudu, sütü, varsa çocuğu etrafıca muayene ettirilir. Uykusunun hafif ve ağır oluşuna bile çok dikkat edilir. Ayrıca haline, hareketlerine, konuşmasına bakarak ahlakına dair ipuçları aranır, soyu soppu titizlikle göz önünde tutulur” (1995: 26).

Malum olduğu üzere klâsik dönem şiir metinleri, “kadın” söz konusu olduğunda zihnî performansını mesnevi özelinde ortaya koyar. Zira bilinir ki duygusal yoğunlukta “aşk”ın rotasından hiç çıkmayan gazel metinleri, kadın/erkek ayrımı gözetilmeden estetize edilmiş bir sevgili temasının varlığı üzerine kurgulanmış adeta dramatik bir performans gösterisidir. Buna karşın mesneviler ise, hatrı sayılır oranda çift kahramanlı aşk ilişkileri üzerine konumlanmış anlatılardır ve bu anlatılardaki kadınlar fiziksel olarak gazel metinlerindeki “sevgili imajından” farklı değillerse de hayatın içerisindeki varlığı, duruşu, olaylar karşısında aldığı vaziyet ve zaman zaman erkeğin yanındaki mücadelesiyle özellikle destanlarda/halk hikâyelerinde yer alan erkeğe omuz veren kadın imajı ile örtüşmektedirler. Bu çalışmanın konusu olan ve şiir metinlerinde de sıklıkla tesadüf edilen “dâye” ise hem gazel hem de mesnevi metinlerinde boy gösteren, sosyal yaşamın tam ortasından bir kadın görselidir. Metindeki işlevine göre farklı karakter özellikleriyle de karşımıza çıkan dâye, klâsik dönem manzum metinlerinde görevi ve sorumlulukları ile olduğu kadar zaman zaman dış görünüşü, kişisel özellikleri ve mesnevi kahramanlarıyla olan ilişkisi bağlamında da ele alınmış ve çeşitli benzetmeler odağında işlenmiştir.

Klâsik Türk Şiirinde Dâye Kadın

1. Dâye Kadının Fiziksel Vasıfları

Kültür tarihi kaynaklarında dâyelerin dış görünüşüne dair bilgilere yer verilmemiş, Abdülaziz Bey’in de alıntılanan sözlerinden anlaşıldığı üzere dâyeler seçilirken dış görünüşünden ziyade sağlığına ve karakterine önem verildiği görülmüştür. Ancak klâsik dönem şairi, dâyeyi söz konusu ettiği yerde onun fiziksel özelliklerine dair ayrıntılar vermeden geçmez. Nitekim bu dönem metinlerinden, dâyelerin seçilirken huylarının güzel olmasının önemsenmesinin yanı sıra dış görünüşlerinin de o ölçüde güzel olmasına dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Zâtî, Şem ü Pervânesi’nde yer alan şu beyitte halk ağzındaki şekliyle “ay parçası gibi” güzel bir dâyeyi tasvir etmektedir: *Görürler kim gelür nâz ile dâye / Yüzi benzer münevver bedraye* (b.3321). Naz ile salınan bu güzelin tasvirinde kullanılan “dolunay” benzetmesi beyti anlamlı kılan en özel unsurdur. Kültürümüzde dolunayın güzelliği, aydınlığı ve verimliliği simgelediği malumken, mitolojide ay evrelerinin kadının üç çağını temsil ettiği

bilinir. Hilal bakireyi, dolunay olgunluğa erişmiş kadını, son dördün ise bilge kadını simgeler. Kadının üç olgunluk evresinden geçtiğinin ifadesi olan bu temsilde, her evre kendine özgü psikolojik ve fiziksel tecrübelerle ayırt edilir ki dolunaylı gecenin –olgunluğa erişmiş kadın- tüm gecelerin en dişili olduğu kabul edilir (Mascetti, 2000:20). Dolayısıyla beyitte sözü edilen dâye, hem göz alıcı güzellikte hem de bebeğin büyütülüp yetiştirilmesi süreci için arzu edilen olgunluktur.

Abdülaziz Bey dâyelerle ilgili olarak, “Tayenin temizliğine itina olunduğu için her hafta hamama gitmesi ve üç günde bir elbise değiştirmesi, tırnaklarını daima kesmesi ve çocuğun odasında saçlarını taramaması da hep dikkat edilen şeylerdendir” (1995: 27) diyerek onların fiziksel temizlik ve kişisel bakım durumuna işaret ederken Manisalı Câmî’î *Pes andan buldılar bir pâk dâye / Ki zühre gibi hizmet ide aya* (Muhabbet-nâme, b.758) beytinde “pâk” sözcüğüyle söz konusu zümrenin fiziksel güzelliğine işaret etmenin yanı sıra “iffet” vurgusu da yapmaktadır. Mesnevi şairinin, mitolojide gökkubbenin kadını olarak tasvir edilen Zühre ile birlikte anarak ışıl ışıl güzelliğine gönderme yaptığı dâye öyle anlaşılıyor ki iffetli olması ile de göz doldurmaktadır. Zühre’nin mitolojide kadınla ilişkili olarak ölçülü bedeni, cilt ve saç güzelliğini, zarafeti, neşeyi temsil ettiği (And, 2007:358) hatırlandığında dâye kadının fiziksel özellikleri noktasında beyitteki hayal tamamlanmaktadır.

Lirizmin dorukta olduğu, aşkın kutsandığı bu şiirde, dâye şayet sevgililerin vuslatına engel teşkil ediyorsa, rakip zümresiyle eş değer tutulmuş ve fiziksel olarak çirkin sıfatlandırmalarla ele alınmıştır. Bu hususta Atilla Şentürk’ün rakip tipinin gerçek hayattaki muhtemel simalarına işaret ederken bu tipin karşılığı olarak “zenci bir dadı” yahut “haremağasını” işaret ettiği sözleri son derece önemlidir. Şentürk, zengin çocuklarının doğduklarında bir dadıya emanet edildiğini, dadının çocuğun bakım ve terbiyesiyle meşgul olup her gittiği yerde ona refakat ettiğini, çocuk büyüdüğünde dahi yanından ayrılmayarak serseri güruhunun sataşmalarını ve âşıkların laubali hareketlerini dahi engellediklerini ifade etmektedir (Şentürk, 1995:27-28). Tutmacı’ya ait *Görürler dâyeyi bir zışt yüzli / Deve dudaklı vü bûzîne gözli* (Gül ü Hüsrev, b.3231) şeklindeki beyitte sözü edilen “deve dudaklı, maymun gözlü, çirkin” dâye öyle anlaşılıyor ki böyle bir tipe işaret etmektedir. Siyahî ten rengine sahip kişilerin dudaklarının büyük oluşu ve aynı zamanda maymunların da gözlerini uzun süre kırpmadan çok uzaklardaki tehlikeleri bile görebilecek keskinlikte bir görüş gücüne sahip oldukları hatırlandığında beyitteki kompozisyon tamamlanmakta şair, dâyenin ten renginden söz etmese bile okuyucunun zihninde zenci dâye imajını uyandırmaktadır. Bu zümrenin ten rengine gönderme yapan şairlerden Revânî, *Nice kim mehd-i felekde ola etfâl-i nücûm/Nice kim dâye ola her birine şems ü kamer* (Revânî Dîvânı, k.6/31) beytinde, biri esmer diğeri beyaz tenli iki dâyeden söz açmaktadır. Gök kubbenin beşik, yıldızların bebekler olarak tasvir olunduğu kurguda güneş ve ay da beşikteki bebeklerin dâyesi olarak hayal edilmiştir. Gökkubbenin yuvarlak, süslü bir beşik; yıldızların bebek, besleyip büyüten ve enerjisiyle dönüştüren güneşin ve dahi olgunluğun zirvesindeki dolunayın da bebeklerin

başlarında durarak onlara süt veren dadılar olarak tasavvur edildiği beyitte, söz konusu edilen bebeklerin seçkin yahut saraylı oldukları açıktır. Nizâmî ise şu beytinde “saç, ben ve Habeş esmerliğinen yola çıkarak çocuğu Arap bacının kucağına verir”: *Zülfün çemende beşlerüne benzemez degül / Tıfl-ı Habeş ki dâye kucagındadır dahi* (Harmancı, 2020:191).

2. Dâye Kadının Kişisel Vasıfları

Bebeğe süt veren genç, diri ve fiziksel bakımından göz dolduranlar kadar yaşı ilerlemiş olgun kadın imajı ile örtüşen dâyeler de manzum metinlerde söz konusu edilmiştir. Kişinin önce olgunluğa sonra yaşlılığa evrilen süreci, kolektif bilinçte onu bilgeliğe taşıırken bu durum kültürün sahip olunan tecrübe dolayısıyla “bilgeliği” yaşlı olana atfetmesiyle izah edilebilir. Jung’un ortak bilinçaltında bulunan ilksel düşünceler olarak evren algısını şekillendirdiğini savunduğu ve kişi yaşamının yol tabelaları ve kilometre taşları olarak tanımladığı “arketipler”den biri olan “anne arketipi”, bu bağlamda söz konusu edilmelidir. Çünkü bu arketip evrenseldir ve anneye mitolojik bir arka plan sağlar. Ayrıca varoluşu anlamak için ilk basamak işlevi görürken kadına otorite ve tanrısallık katar. “Anne arketipinin temel özelliği besleme ve korumadır. Kadının, anne olması için doğurması şart değildir. Çünkü bir kadın, başkasının çocuğuna bakıp sahiplendiğinde de anne olarak kabul edilir. Bu durumda bakıp, besleme ve koruma işlevinin anne arketipinin temel özelliği olduğunu söylemek mümkündür” (Fedakar, 2014:15). Bu arketipe ait özellikler genel manada iki ayrı noktada toplanır ki bir yönü aklın ötesinde bir bilgelik ile annenin bakan, büyüten, besleyen, koruyan yönünü temsil ederken diğeri gizli, karanlık, uçurum, zehirleyen, baştan çıkarıcı, korku uyandıran tarafıyla kendi içerisinde bir dönüşümü ifade eder (Jung, 2009:22). Bu değişim ve dönüşüm odağında şiire yansıyan dâye de durağan bir kadın görseli olmaktan çok öte, dönüşen, dönüştüren ve yön veren olarak metinlerdeki yerini almıştır.

Bu bağlamda Fuzûlî’nin *Görmemiş mehd-i zemîn bir tıfl sen tek tâ felek / Dehr Zâl’in kılmış etfâl-i reyâhin dâyesi* (Fuzûlî Dîvânı, g.300/3) şeklindeki beytinde yer alan “Zâl”, İran mitolojisinin ak saçlı, güçlü kahramanına telmihen dâyenin yaşının ilerlemiş oluşuna işaret etmektedir. Beyit aynı zamanda klâsik dönem şairlerinin dünyayı yıllanmış, köhne oluşu sebebiyle genellikle bir “kocakarı” olarak tasvir etmeleri geleneğinin de bir ürünüdür. Kadının yukarıda sözü edilen hem ışık hem karanlık, hem genç hem kocakarı, hem baştan çıkarıcı hem reddedici oluşu Âgâh’ın tam da bu duruma işaret ederek kendisini felek dâyesinin kucağına verilmiş bir yetim olarak tasavvur ettiği beytinde ortaya konulmuştur. Şair, “zehir içirmeden süt vermezler” derken yıllanmış feleğe atfen kadının “kocakarı” ve “karanlık” tarafını da vurgu yapmaktadır: *Kenâr-ı dâye-i gerdûnda ol tıfl-ı yetîmüm kim / Mükerrer zehr-nûş itdürmeyince şîr virmezler* (Âgâh Dîvânı, g.115/2). Dâye tipine de yansıdığı görülen kadına ait bu karanlık ve reddedici taraf Nedîm’in şiirlerinde de söz konusu edilir. Şair; zalim, acımasız, sevgisiz ve merhametsiz dâye kadın imajını klâsik dönem nazariyesi üzerinden sözünde durmayan döneke felek imajı ile desteklemiştir: *Zulm etdi*

hayf tıfl-ı dile dâye-i felek / Ol bed-mihreden almadılar dâdımız bizim (Nedîm Dîvânı, kıt.76/1).

Dâye kadına has öne çıkan diğer kişisel vasıflar şöylece sıralanabilir:

2.1. İyi ahlaklı ve iffetlidir

Çocuğun emanet edileceği dâyenin, “hal ve ahlak yönünden bilinen, tecrübe edilmiş kimseler”den seçildiği (Abdülaziz Bey, 1995: 26) bilinmektedir. Bu bağlamda dâye kadın; ahlaklı ve iffetli olmalıdır. Bosnalı Sâbit’in, gönül çocuğunu emin ellere teslim etmek üzere “helal süt emmiş” bir dâye istediğini söylediği şu beyit *Tıfl-ı dile helâl sūd emmiş ‘afîfedür/Hâtun-ı pîr-i mey gibi bir dâye isterüz* (B. Sâbit Dîvânı, g.131/2) dâyenin bakıcılığını üstlendiği çocuğu emzirmesine de işaret etmesi bakımından değerlidir. Şair aynı zamanda yıllanmış şarap metaforu ile dâyenin ilerlemiş yaşına ve olgunluğuna da gönderme yapmaktadır.

2.2. Dürüst ve güvenilirdir

Abdülaziz Bey, dâye kadınların en mahzurlu tarafının, tam çocuk süte alışıp emmekte iken birkaç ay sonra bir bahaneyle işi bırakıp gitme ihtimalleri olduğunu yazmaktadır. Zira yerlerine bir yenisinin bulunmasının zorluğu yanında, süt değiştirmek çocuk için zararlıdır ve bu değişim emzikteki çocuğun yalnız bünyesini değil ahlakını da etkilemektedir” (1995: 26). Bu sebeple de dâyenin, yalnızca sütanne değil aynı zamanda çocuğun doğumundan itibaren yanında bulunup her türlü bakımını üstlenen ve çocuğu yetiştiren “fedakâr” ve “emektar” bir kadın, aynı zamanda ikinci validesi olması sebebiyle de “güvenilir” olması gerekmektedir. Vâlî’nin Hüsn ü Dil mesnevisinde kahramanın dâyesine *Ey dâye-i mâder-i’timâdum / Senden ne hafî gerek murâdum* (b.2037) şeklindeki hitabı, dâyenin güvenilirliğini ifade etmesi yanında, dâyesini kendisini doğuran annesinden ayrı tutmadığını göstermesi bakımından da önemlidir. Dâyeye duyulan bu yakınlık ve güven çocuğa ad koymasına bile vesile olur. Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinde, Şîrîn’in adını koyan kişi dâyesidir: *Çü buldı dâyesi ağzını şîrîn / Bu lezzetden didi adını şîrîn* (A. Rıdvân, b.551).

2.3. Bilgedir

Dâye kadın, donuk ve hareketsiz bir tip değildir. Her şeyden önce bir kadın olması sebebiyle şekillendiren ve yön verendir. Çünkü o, aynı zamanda “bilge”dir. Onun bilgeliği, yaşamdaki zorlu süreçlerde mesnevi kahramanın ruhsal dünyasını aydınlatmak üzere bir deneyimdir. Çocuk büyüdüğünde dâyesi de olgunluk çağına erişmiş olur. Özelliklerde mesnevilerde söz konusu edilen kahraman ile dâyesi arasındaki karşılıklı güven duygusuna dayalı ve güçlü bir bağı ifade eden ilişki devreye girer. Zira doğduğu andan itibaren çocuğun yanında olan bu kadının artık mesnevi kahramanına kılavuzluk etme, yol gösterme, nasihatler verme vakti gelmiştir. Çünkü dâye, her kadının doğuştan gelen sezgisel bilgeliğini taşır. Onun bilgeliği pratik, taktikleri soğukkanlı ve kararludur. Bu da genç ve tecrübesiz aşk kahramanını doğru karar

alması, değişimi ve dönüşümü için de gerekli bir haldir. Dönem şâirleri bir yandan dâyenin nasihatlerinin zaman zaman fayda etmediğini dile getirirken *Dâye çoh pend itdi Gülşâh almadı / Pend-ile hîç odı sâkin olmadı* (Ahmedî, İskendernâme, b.1415) diğer yandan bu kurnaz ve bilge kadının kahramanı korumak için her zaman bir “b planı” bulunduğunu hissettirirler: *Dâye gördi ki assı itmez ana pend / Dahı dürlü kurdı anun öninde bend* (Ahmedî, İskendernâme, b.1418).

Tam da bu yüzden çeviktir, eli çabuktur ve kulağı deliktir. Bu aynı zamanda anlatıcının ve kahramanın ondan beklentisini de ifade eden bir döngüdür. Dâye bilinmesi gereken her şeyi herkesten önce duyar, bilir: *Sorup Şîrîn didi ey dâye n’itdün / Bu sûretten ne tuydun ne işitdün* (A. Rıdvân, Hüsrev ü Şîrîn, b.796) ve adeta yıldırım hızında kahramana iletir: *Durdı ‘azm itdi yel gibi dâye / Berkveş vardı irdi ol aya* (Gubârî, Yûsuf u Züleyhâ, b.1103). Ahmed-i Rıdvân, *Turup dâye gene gezdi cihânı / Araşdurdı zemîn ü âsmânı* (Hüsrev ü Şîrîn, b.802) diyerek dâyenin kulaktan dolma bilgilerle hareket etmeyip rivayet edilenlerin aslını öğrenmek üzere “araştırmacı” vasfıyla her daim başrolde olduğuna vurgu yapar.

2.4. Halden anlar, şefkatlidir

Aşk derdiyle muzdarip olan kahramanın çilesini, söze gerek olmadan yüzünden anlayacak bir anlayışa sahip olmak *Yüzine bakdı dâyesi Mâhun / Bildi ol dem zevâlin ol şâhun* (Cebrî, Mihr ü Mâh, b.451) ve acıyı teskin edip ona teselli vermek de dâyeye düşer: *Eyledi dâye Mihre kibr ile kîn / Mâhun itmege âteşin teskîn* (Cebrî, Mihr ü Mâh b.680). Çünkü o, şefkatiyle kollar, gözetir: *Ki oldı şefkatile aña dâye / Eliyle kıldı ki üstine sâye* (E. Şâhidî, Leylâ vü Mecnûn, b.3736).

Dâyenin bile tesellisinin fayda etmediği durumlarda *Velî giryân idi ol tıfl dâyim / Degüldi dâyeye râm u mülâyim* (Lârendeli Hamdî, Leylâ vü Mecnûn, b.807) mesnevi kahramanın bu yöndeki sitemi ve acısı da gözler önüne serilir: *İ dâye olmaduñ hâlümnden âgâh / Ki ne zâr itdi bini ‘ışk-ı nâ-gâh // İ dâye bilmedüñ ne çekdüğümü / Gözümden yüzüme ne dökdüğümü* (Tutmacî, Gül ü Hüsrev, b. 1257-1258).

2.5. Zeki, kurnaz ve oyunbazdır

Dâyenin “kurnaz”lığı”, bilgeliği ile örtüşen bir vasfıdır. Nitekim yeri geldiğinde oyun ve hileyle durumu kurtarabilir: *Yine bir lûb ile kurtardı dâye / Bâcid oldum velî ol cân-fezâya* (Zâtî, Şem ü Pervâne, b.2414). Akıllı ve aynı zamanda kurnaz bu kadın, kimi zaman yaptığı hilelerle şeytana pabucunu ters giydirir. Bu da kadının gizli, karanlık, korku uyandıran yönü ile örtüşür. Gubârî’nin bu yöndeki söylemi dikkat çekicidir: *Şöyle itdi ki dâye telbisi / İtdi hayrân bu fende İblisi* (Yûsuf u Züleyhâ, b.1266).

Zekasıyla, kurnazlığıyla, oyunbazlığıyla aşılması güç her türlü durumun üstesinden gelmeyi başaran bu kadının zaman zaman refakat ettiği kahramanı korumak üzere yalanlar söyleyerek tuzaklar kurması *İrişdi ‘âkbet pes dâye-i pîr*

/ *Kuruban Hürmüz'e yüz dâm-ı tezvîr* (Tutmacî, Gül ü Hüsrev, b.1420), zaman zaman da sihir ve efsunla anılması yukarıda da izah edilen zıtlıkları bünyesinde barındırıyor oluşundan menkul esrarengiz yönüne de işaret etmektedir: *Sermâya viridi dâye-i sehhâra gözlerün / Pirâyeye oldı mâder-i dehre o tev'emân* (G. Âlî Dîvânı, g.979/4).

2.6. Mâhirdir

Şehzâdelerin ve hanım sultanların terbiyesi için ince elenip sık dokunarak seçilen dâyelerin hüner sahibi olmaları aranılan temel vasıflardandır. Refî'-i Kâlâyî'nin *Mehd-i dilde salladı çok dâye-i kilik-i hüner / Levh-i fikre dest-i ilhâm ile yazınca kalem* (Refî'-i Kâlâyî Dîvânı, tar.28/10) şeklindeki beyti, dâyenin çocuğun beşikte uyutulması ve ağladığı sırada sakinleştirilmesi hususundaki hünerinden söz açmaktadır. Dâye kadın, çocuğun bakımı konusunda olduğu kadar diğer konularda da hüner sahibidir. O, aynı zamanda tecrübesi, bilgeliği ve içgüdüleriyle usta bir rüya tabircisidir: *Dâye fikr ile kıldı çün tedbîr / Düşünü hayr ile idüp ta'bîr* (Cebrî, Mihr ü Mâh, b.745)

3. Dâye Kadının Görev ve Sorumlulukları

3.1. Emzirir ve besler

Dâyenin, fiziksel vasıfları ve karakter özellikleri kadar mesleğinin kendisine yüklediği görev ve sorumluluklarla da klâsik dönem manzum metinlerinde yer bulduğu görülmektedir. Bebeği büyütmek, korumak ve terbiye etmekle yükümlü oldukları bilinen dâyelerin esas görevinin “çocuğa tayin olunmuş zamanlarda süt vermek” (Abdülaziz Bey, 1995: 27) yani besleyicilik olduğu bildirilmektedir. Abdülaziz Bey, dâyenin bebeğe ilk sütünü vermesi ritüelini şöyle anlatmaktadır: “Taye kalfanın çocuğa ilk defa süt vereceği günün salıya rastlamaması şarttır. Taye o gün önce abdest alır, Kuran açılır, sağdaki sayfasına sağ elinin ikinci parmağını sıkıca bastırıp Besmele ile bu parmağı kendi memesine ve çocuğun dudığına sürdükten sonra yine Besmele ile sağ memesini çocuğun ağzına verir. Bu ilk süt verme ögüle ezanı okunmadan evvel yapılmalıdır” (1995: 26). Arpaemînî-zâde Sâmî Dîvânı'nda yer alan *Mânend-i dâye açdı fem-i tıfl-ı gonçeyi / Ebr-i bahâr itdi ağız miski jâleyi* (g.133/4) şeklindeki beyitte, bebeğin ilk sütünün dâye tarafından verilmesi geleneği bahçe imajı çerçevesinde anlatılmıştır. Goncaların bebek, bahar bulutunun süt yüklü meme, çiy tanesinin de hem şekil hem de renk bakımından sütle eşleştirildiği kurgu son derece estetikdir. Bâkî'nin *Mehd-i gülzâr üzre geldi dâye-i ebr-i bahâr / Tıfl-ı gonca ağzın açdı meyl-i pistân eyledi* (Bâkî Dîvânı, k.7/4) beytinde ise yine benzer bir tasavvurla dâyenin beşik üzerine eğilerek çocuğu emzirmesi söz konusu edilmiştir. Gül bahçesindeki henüz açılmamış goncağı bir bebek olarak aktaran şair, yağmur yüklü bahar bulutunun koyu rengiyle ilişkili olarak bebeğe süt veren dâyenin hem ten rengine hem de meme ucundaki renge gönderme yapmış olmalıdır.

Bebeğin iyi beslenmesi şüphesiz dâye kadının da iyi beslenmesi ile yakından ilgilidir. Bu nedenle dâyelerin bakımına da çok özen gösterilmiş özellikle beslenmelerine dikkat edilmiş, kendisine ayrılmış dolabında süt

getirici besinler tahin helvası, reçel, peynir, kuru köfte, yumurta ve havyar cinsi kuru şeyler bulundurulmuş ve mevsimine göre de meyveler dolabından eksik edilmemiştir (Tekir, 2019:856). Süt veren kadının yediklerinin süte ve oradan da bebeğe geçeceği düşüncesinden hareketle *Büyüdükçe niçe şîrîn-kelâm olmaya kim / Dâyesi şehd diyü ağzına anuñ şekker ezer* (Revânî Dîvânı, k.6/3) diyen şair, öyle anlaşılıyor ki aynı zamanda bebeği teskin etmek ya da karın ağrısını geçirmek için zaman zaman bebeğe verildiği bilinen şeker barındıran sıvılara da gönderme yapmaktadır. Şaire göre durumun doğal sonucu bebeğin büyüdüğünde tatlı dilli olacağıdır.

3.2. Temizler, giydirir, süsler

Çocuğun beslenmesi yanında temizliği, kıyafetlerinin değiştirilmesi, yıkanması gibi işlerden de dâye sorumludur. Hayâlî'nin bahar rüzgârını, goncaların yüzünü her sabah saf gül suyu ile yıkayan bir dâye olarak tasavvur ettiği beyti söz konusu durumu örneklemiştir: *Dâyeveş bâd goncaların gülşende / Her seher tâze gül-âb ile yüzün pâkeyler* (Hayâlî Dîvânı, g.189/4). Söz konusu beyitte temizlik için kullanılan gül suyunun, dâye tarafından çocuğun baş ağrısını geçirmek üzere bir tedavi malzemesi olarak da kullanıldığı Zâtî'nin şu beytinden anlaşılmaktadır: *Bülbülün feryâdı tıfl-ı gonceye virdi sudâ' / Dâye-i ebr anuñ-içün başına sürer gül-âb* (Karavelioğlu, 2015:1008).

Kişisel bakımı yapılan çocuğun süslenmesi de dâye kadınlarca gerçekleştirilmiştir. Bâkî, “Bulut dadısı yine küçük çocuklar gibi goncaların başına çiy tanelerinden akçe dizmektedir” anlamındaki beytinde A. Talat Onay'ın “Küçük çocukların ön saçlarına nazar boncuğu ile altın veya gümüş para bağlamak yahut sünnet çocuklarının, hâfıza çıkacak gencin takyesi kenarına altın dizisi dikmek âdetidir” (Onay, 1993:31) şeklinde aktardığı geleneği de işaret etmektedir: *Dâye-i ebr yine goncaların şebnemden / Başına akçe dizer niteki etfâl-i sıgâr* (Bâkî Dîvânı, k.18/11)

3.3. Ninni söyler, uyutur, başında bekler

Bebeği süsleyen dâye aynı zamanda onun yatacağı beşiği de altın işlemeli rengarenk kumaşlarla süsler ve güzel sesiyle bebeği süslü beşiğine yatırıp ona ninni söyler (Onay, 1993:31). Masalın, efsanenin, türkünün ve özellikle de ninnilerin “kadının sözü” olarak perçinlenmiş olmasına da bir atıftır aynı zamanda bu. Anne ile bebeği arasındaki iletişimin ilk ayağı olan ninnilerin bu şekilde dâye kadın özelinde sürdürülmesi de bebeğin ilk eğitimi, dil gelişimi ve psikolojik terapi bağlamında ninnilerin fonksiyonuna işaret etmesi bakımından dikkate değerdir. Klâsik dönem şairi, söz konusu ninni söylemek olunca dâye görevini Zühre'ye verir. Zira bilinir ki Zühre kutlu ve uğurlu bir gezegen oluşunun yanı sıra gökyüzü mitolojyasında musikî ve eğlenceyi de temsil eder. Bu bağlamda Zühre'nin güzel sesli bir dâye, aynı da altın işlemeli beşikte yatan bir bebek olarak tasavvur edildiği şu beyit aynı zamanda beşikleri süsleyen rengarenk kumaşlara da işaret etmesi bakımından değerlidir: *Degil kavs-ı kuzah bir mehd-i zerrîn eylemiş î'dâd / Olup Zühre o mâhın dâye-i pâkîze-elhânı* (Mirzâ-zâde Ahmed Neylî Dîvânı, tar.36/7)

Dâye çocuğu kundaklayıp beşiğine koyduktan sonra sabaha kadar uyumayıp çocuğun başında bekler. Güneşin eşsiz güzellikte bir bebek, ayın da onun çevresinden bir an olsun ayrılmadan hizmetinde pervane olan bir dadı olarak düşünüldüğü şu kompozisyonda, bebeklerin gece boyunca beşiğe belenerek yatırılmaları yanında pervanenin ve gecenin koyu rengi ile özdeş olarak dâyenin Habeşî olduğuna da işaret edildiği aşikârdır: *Subha dek üstine pervâne olup dâye-i mâh / Tıfl-ı şemsi yine gehvâre-i hâke beledi* (G. Âlî Dîvânı, g.1361/5).

Bebeği emzirip beleyerek beşiğine yatıran ve ninniler söyleyen dâye beşiği sallayarak bebeği uyutmalıdır. “Seher yeli dâyesi, çemende tomurcukların nergis gözlerini uyku bastığını görünce, onları uyuttu.” anlamındaki şu beyit bazen sabaha kadar uyumayan, sabahın erken saatlerinde uykuya geçebilen bebekler ve onların başında bekleyen dâyelerinden söz açmaktadır: *Uyutdu dâye-i bâd-ı sabâ şükûfeleri / Çemende nergis-i çeşmin görünce hâb-zede* (Lebîb Dîvânı, g.110/4). Beşiğinde uyuyan bebek, uyanıp huzursuz olmasın diye gül ağacından mamul beşiğin adabınca yani yavaş yavaş sallanması elzemdir: *Dâye gibi şâh-ı gül mehdin salar bin nâz ile / Tıfl-ı bülbül çün uyanup uyhudan giryân olur* (Köksal, 2017:465).

3.4. Terbiye eder, eğitir

Dâye, sorumluluğunu aldığı çocuğun terbiyesinden de sorumludur. Dâyenin verdiği ilk terbiye ile yetişen çocuk nezaketi ve zarafeti ile yaşitlarından ayrılır. Çocuk, dâyenin elinde açılan bir güle benzer: *Dâye-i ebride tâ terbiye tıfl-ı çemeni / Bâğ-ı âlemde ola gül gibi mesrûr u fu’âd* (Antepli Aynî Dîvânı, tar.377/6). Dâyelerin söz dinlemeyen çocuğun terbiye edilmesi hususunda zaman zaman zor kullandıkları da yine şiir metinlerinden öğrenilenler arasındadır. Dâye kızar hatta dövebilir: *Sen böyle soğuk yerde niçün yatar uyursun / Billâhi döger dur hele dâyen seni görsün* (Nedîm Dîvânı, muh.26/II). İyilik ve kötülüğü, aydınlık ve karanlığı, ateşi ve suyu, ölüm ve yeniden doğmayı yani tüm zıtlıkları bir arada taşıyan kadın bu özelliklerini büyüttüğü çocuğa da aşılar. Bu bağlamda bahar bulutunun bahçedeki goncanın dâyesi olarak hayal edildiği beyitteki estetik kurgu muazzamdır. Aşkından çılgına dönmüş bülbülün feryatlarına gülüp geçen gonca, yeri geldiğinde merhametsiz, duygusuz, alaycı bir formda gülüp geçmeyi dâyesinden öğrenmiştir: *Gonce tıflı bülbülün feryâdına gülse nola / Dâye-i ebr-i bahârî anı tannâz ögredür* (Ş. Yahyâ Dîvânı, g.94/2).

3.5. Hoşça vakit geçirtir

Bakımını üstlendiği çocuğu kucağında ya da sırtında gezdirmek, onunla oyunlar oynamak da dâyenin görevleri arasındadır. Modern zamanların çocuk aktivite saati olarak tanımladığı oyun vakitleri öyle anlaşılıyor ki Osmanlı toplumunda dâye kadın eşliğinde sürdürülmüştür. Osmanlı’da bazı kibar ve zengin ailelerde, emzikli kadınların tombulluklarına hâlel gelmesin ve geceleri uyku saatlerinde rahatsız olmasın diye, süt veren anneye yardımcı olmak üzere bir de sütanne alındığı, bu kadınların gece geç saatlerde ağlayan çocuğu

emzirdiği gibi, gündüzleri de onu eğlemekle meşgul oldukları kaynaklarda ifade edilmektedir (Cengiz, 2020:5). Sevgilinin kahkülünün Habeşî bir dâye, yanağındaki benin ise çocuk olarak kurgulandığı şu beyit söz konusu durumu örneklendirmektedir: *Dâyeveş hâl-i siyâhını der-âgûş eyleyüp / San habeş tıflıyla oynar kâkül-i müşkîn-i dôst* (Revânî Dîvânı, g.32/3)

Dâye, kahramanın her türlü sırrına vakıf olmasıyla da bilinir. Burada dâyeye düşen görev, sırrın ifşasına engel olmaktır. “Çimenlik dâyesi, gül bahçesinin sırlarını başka çocuklara vermesin diye eliyle goncanın ağzını kapattı” anlamındaki şu beyitteki imaj son derece başarılıdır: *Diye tıflâna şâyed deyü esrâr-ı gülistânı / Kapadı dâye-i sebze eliyle goncanın ağızını* (Mirzâ-zâde Sâlim Dîvânı müf.169). Korumak ve gözetmek üzere sırların ifşasını engelleyen, aynı zamanda iyi bir dert ortağı olan dâye, kimi zaman da kahramanın sırrını kendisi ifşa eder. Böyle bir durumda iki kişinin bildiği şey sır olmaktan çıkar ve tüm aleme yayılır: *Fâş olur mıydı cihân halkına râz-ı Yûsuf / Ger Zelihâ gamını söylemese dâyesine* (Gıynaş, 2017:2535). Tam da bu sebepten bazı hallerde kahraman derdini de sırrını da dâyesinden bile saklar ve burada gelenek, Hayâlî Bey Dîvânı’nda sırrını fâş eden Züleyha tipolojisinin karşısında sırrını vermeyen Leylâ’yı koyar: *Dögünüp taş ile Leylâ demedi dâyesine / Mâtem-i Kaysda benzetti tenin sâyesine* (g.382/1).

3.6. Öğütleriyle yol gösterir

Gençliğinde süt veren dâye kadının olgunluk evresinde öğüt vermeye evrilen süreci aynı zamanda simgesel anlam ihtiva eden bir simya sürecidir. Mesnevi kahramanının özgürlük alanı arzuladığı yerlerde dâye kadın görünür. Öğüt verir, yol gösterir. Nitekim anlatı ormanının tam ortasına düşen bilgeliğiyle her duruma uygun söylenecek sözü, her yaraya sürülecek merhemi vardır: *Ol merhem-i rûh-bahş ururdu / Dâye ne gerekse hep görürdü* (Vâlî, Hüsn ü Dil, b.2075).

3.7. Arabuluculuk ve müjdecilik eder

Dâye, aşk mesnevilerinde sorup soruşturarak aslını öğrendiği haberleri muhatabına ileterek âşıklar arasında “habercilik” görür. Ve bu haber akışının sağlanması dâyeye “arabulucu/çöpçatan” vasfının yanı sıra “müjdecilik” vasfını da kendiliğinden yüklemiştir. Tutmacı’nın Gül ü Hüsn mesnevisindeki *İrişdi dilberün katına dâye / Beşâret itmege ol dil-rübâye* (b. 1454) şeklindeki beyit bu kabil bir söylemdir.

Sonuç

Klâsik dönem manzum metinleri kadın söz konusu olduğunda sosyal hayatın içerisinden bir profili yani dâye kadını resmetmekte son derece başarılı imajlar ortaya koymuştur. Ayın evreleri ile kadınlığın gençlik, olgunluk ve yaşlılık evrelerinin örtüştüğünü ifade eden mitolojiye de gönderme olarak söz konusu simgesel dönüşüm dâye kadının gerek fiziksel özelliklerinde gerek karakter yapısında gerekse de görev ve sorumluluklarına yansıyan hallerinde kendini göstermektedir. Doğanın ve kolektif bilincin besleyip büyütmeyle daha

genç ve verimli olana, kılavuzluk edip yol göstererek dönüştürmeyi yani bilgeliği yaşlı olana atfetmesi dâye kadın kimliği üzerinden de tanımlanmıştır. Sultan, şehzâde ya da seçkin ailelerin çocuklarının doğumlarından itibaren yanlarına tayin edilen dâye, anne arketipi bağlamında değişirken değiştirme, genç ve tecrübesiz aşk yolcusunu dönüştürme vasfını da bünyesinde taşımaktadır. Dâyelerin fiziksel güzellikleri, temizlikleri, iffetleri, güvenilir ve ahlaklı olmaları yanında kadın olmanın doğası ve aynı zamanda görevlerinin gerektirdiği hassasiyet sebebiyle zaman zaman kurnaz, hilekâr, oyuncu, büyücü gibi vasıflarla anılmalarına neden olan esrarengiz ve karanlık yönleri de beyitlerde söz konusu edilmiştir. Hayatın sırlarına vakıf, tecrübeli, anında çözüm üreten, zeki ve kurnaz bu kadının aklın ötesindeki ruhsal “bilgeliği” klâsik dönem manzum metinlerinde de kodlanmış ve günümüze taşınmıştır.

Kaynakça

- Akdoğan, Yaşar. (hzl.) (2019), *Ahmedî İskendernâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10667,ahmediskendernameyasarakdogan.pdf?0> [erişim tarihi: 21.04.2021]
- Akgündüz, Ahmed. (1995), *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akpınar, Şerife. (hzl.) (2017), *Âgâh Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55914,agah-divanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.04.2021]
- Aksoyak, İ. Hakkı. (hzl.) (2017), *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.04.2021]
- Aksoyak, İ. Hakkı, Arslan, Mehmet. (hzl.) (1994), *Haşmet Külliyyatı: Dîvân, Senedü'sşu'arâ, Vilâdet-nâme (Sur-nâme), İntisabü'l-mülk (Hab-nâme)*, Dilek Matbaası, Sivas.
- Aktaş, Hasan. (hzl.) (2006), *Abdurrahman Gubârî Yûsuf u Züleyhâ*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Alpaydın, Bilal. (hzl.) (2007), *Ref'i-i Kâlâyî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- And, Metin. (2007), *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Arısan K., Günay D. (hzl.) (1995), *Abdülaziz Bey Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Armutlu, Sadık. (hızl.) (1998), *Zâti'nin Şem'ü Pervânesi: İnceleme-Metin*, Doktora Tezi, Malatya.
- Arslan, Mehmet. (hızl.) (2004), *Antepli Aynî Dîvânı*, Kitabevi, İstanbul.
- Avşar, Ziya. (hızl.) (2017), *Revânî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143.revani-divanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.04.2021]
- Cengiz, Gül H. (2020), “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Çocuk Beslenmesinde Yaygın Bir Gelenek: Sütannelik Ya Da Sütnelelik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S.37, s.1-25.
- Çetinkaya, Ülkü (2008), *Aşk Mesnevilerinde Kadın*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Davis, Fanny. (2009), *Osmanlı Hanımı*, (Çev.) Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Erbay, Nazire. (hızl.) (2014), *Edirneli Şâhidî Leylâ vü Mecnûn (Gülşen-i Uşşâk) Mesnevîsi*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gıynaş, Kamil Ali. (hızl.) (2017), *Pervâne Bey Mecmuası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832.pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.04.2021]
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (hızl.) (1985), *Fuzûlî Dîvânı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Gültepe, Necati. (2020), *Türk Kadın Tarihine Giriş*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul.
- Güneş, H. Nihat. (2019), “Sosyal Olarak İnşa Edilmiş Modern Annelik Söylemi İçerisinde Bir Asma Kat: Sütanne Geleneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S.69, s. 252-267.
- Harmancı, M. Esat. (2020), “Şu Bizim Mazmun Dedikleri”, *Mazmûndan Poetikaya*, İKSAD, s. 181-193.
- Harmancı, M. Esat. (hızl.) (2017), *Manisalı Câmî'î Muhabbet-nâme (Vâmık u Azrâ)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56461.manisali-camii-muhannet-namepdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.04.2021]

- Hot, İnci, Başağaoğlu, İbrahim. (2014), “Tarihte Sütannelik Geleneği”, Türkiye Klinikleri J MedEthics 22/2, s. 68-74.
- İnce, Adnan. (hzl.) (1994), *Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı (Tenkitli Basım)*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.
- Jung, Carl Gustav. (2009), *Dört Arketip*, (Çev.) Z. Aksu Yilmazer, Metis Yayınları, İstanbul.
- Karacan, Turgut. (hzl.) (1991), *Bosnalı Alaaddin Sabit Divanı*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.
- Karavelioğlu, Murat A. (2015), *Mecmu’u-i Kasâ’id-i Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kılıç, Atabey. (hzl.) (2004), *Mirzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı*, Kitabevi, İstanbul.
- Köksal, M. Fatih. (hzl.) (2004), *Yenipazarlı Vâlî Hüsn ü Dil Mesnevisi (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Kitabevi, İstanbul.
- Köksal, M. Fatih. (hzl.) (2012), *Edirneli Nazmî Mecma’u’n-Nezâ’ir (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.04.2021]
- Kurtoğlu, Orhan. (hzl.) (2017), *Lebîb Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.04.2021]
- Kutlar, F. Sabiha. (hzl.) (2017), *Arpaemînî-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.04.2021]
- Küçük, Sabahattin. (hzl.) (2017), *Bâkî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.04.2021]
- Kütük, Rıfat. (hzl.) (2002), *Larendeli Hamdi'nin Leyla ile Mecnun Mesnevisi (metin/inceleme ve diğer Leyla ile Mecnun mesnevileriyle mukayesesini)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Macit, Muhsin. (hzl.) (2017), *Nedîm Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 21.04.2021]

- Macetti, Manuella Dunn. (2000), *İçimizdeki Tanrıça (Kadınlığın Mitolojisi)*, (Çev.) Belkıs Çorakçı, Doğan Kitap, İstanbul.
- Onay, A.Talat. (1993), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, hzl. C. Kurnaz, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin. (1993), *Türk Mitolojisi, C. I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Pakalın, M. Zeki. (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Pardoe, Julia. (2010), *Sultanlar Şehri İstanbul*, (Çev.) M. B. Büyükkal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Solmaz, Ali Osman. (hzl.) (2007), *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Adlı Eseri*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Şentürk, A. Atilla. (1995), “Klâsik Osmanlı Edebiyatında Tipler”, *Osmanlı Araştırmaları* 15 (15), s. 1-91.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin. (hzl.) (2018), *Cebrî Mihr ü Mâh*, Kriter Yayınları, İstanbul.
- Tarlan, A. Nihad. (hzl.) (1992), *Hayalî Bey Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tavukçu, O. Kemal (hzl.) (2005), *Ahmed Rıdvan ın Hüsrev u Şirin Mesnevisi Metin*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Tekir, Hürü Sağlam. (2019), “Osmanlı Devleti Ve Kültür Coğrafyasında Sütannelik”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.24, s. 843-864.
- Yılmaz, Ahmet. (2010), “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, V. 9, S. (20-21), s.191-212.